

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE

OPȚIUNI ISTORIOGRAFICE

Serie nouă

Numărul 1 / 2024

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
2024

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Laurențiu Rădvan, Mircea-Cristian Ghenghea, Adrian Vițalaru (Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași), Mihail Băț (Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău)

COMITETUL DE REDACȚIE

Maria-Cristina Ciobanu (redactor șef), Andrei Archiudean, Daniel Cucu, Andrei Bordeianu, Bogdan-Ștefan Novac (Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Adresa (materiale trimise pentru publicare sau altă corespondență): Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, B-dul Carol I, Nr.11, 700506 - Iași, România.

Telefon: +40758550922 (Comitetul de Redacție); +40(232)201056 (Secretariatul Facultății de Istorie)

Website: <https://optiuni-istoriografice.ro/>

E-mail: optiuni.istoriografice.is@gmail.com

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Tehnoredactor: Florentina Crucerescu

ISSN 1582 - 2842

CUPRINS / SUMMARY

Lucrețiu-Ion BÎRLIBA

Cuvânt înainte / Foreword5

ARTICOLE / ARTICLES

Alexandru Dănuț CRĂCIUNAȘ

Cetatea Șiria – Ascensiune și Decădere

The Fortress of Șiria – Rise and Fall7

Paula TEU

Noi informații cu privire la prima misiune iezuită din Moldova
(sfârșitul secolului XVI)

New informations regarding the first Jesuit mission in Moldavia (late 16th
century)25

Emanuel-Pavel URSAN

Întâiul deceniu de activitate al Facultății de Litere a Universității din
Iași (1860-1870)

The first decade of activity of the Faculty of Letters of the University of Iași
(1860-1870)51

Vlada CONDREA

Fondarea „Ministerului Adevărului” Sovietic

The founding of the Soviet "Ministry of Truth"65

Daniel CUCU

Notele ultimative sovietice și cedarea Basarabiei către URSS
reflectate în presă (26 iunie-4 iulie 1940)

The Soviet ultimatums and the cession of Bessarabia to the USSR seen in
press (June 26th-July 4th 1940)77

Andreea BROASCĂ

Colecțiile de artă românească în timpul comunismului: confiscările și constituirea colecțiilor naționale (1948-1978)

Les collections d'art roumaines pendant le communisme: confiscations et constitution de collections nationales (1948-1978)107

Paula CORPODEAN

De la Declarația Universală a Drepturilor Omului la actul final de la Helsinki. Aspecte ale încălcării drepturilor omului în România comunistă

From the universal declaration of human rights to the Helsinki final act. Aspects of human rights violation in communist Romania.....117

Aurel SPÎNU

Privind spre public. Muzeele în peisajul social-media (studiu de caz: Muzeul Național de Istorie a Moldovei)

Looking to the public. Museums in the social media landscape (case study: the National History Museum of Moldova)139

PREZENTĂRI DE CARTE / BOOK REVIEWS

Nicoleta ROMAN, „Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine”. Femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea (**Cosmina-Emanuela BUTNARIUC**)151

Candace FLEMING, Familia Romanov. Asasinat, revoluție și prăbușirea Rusiei Imperiale (**Sebastian HAJA**)157

David PRIESTLAND, Steagul Roșu. O istorie a comunismului (**Marius MURARIU**)162

Valeriu CERBA, Adevărul despre agresiunea rusă din Transnistria (**Nicoleta SVITIC**)170

CUVÂNT ÎNAINTE

Revista *Opțiuni istoriografice* a luat naștere în anul 2000, datorită unei inițiative entuziaste a unui grup de studenți ai Facultății de Istorie, sprijiniți de profesorii aceleiași Facultăți. După entuziasmul inițial a venit (poate prea devreme) o anumită inerție și deși revigorată parțial de doctoranzi, revista și-a încetat apariția după 2009, o dată cu plecarea acestor doctoranzi către noi îndatoriri, care nu le mai permiteau să desfășoare munca de redacție anterioară.

După mai bine de 15 ani, revista capătă o nouă înfățișare, datorită altor tineri studenți caracterizați prin același entuziasm. Ea își păstrează numele, dar devine *Serie nouă*, din două motive: primul, pentru a marca un nou început, al doilea, pentru că o continuitate după un deceniu și jumătate nu s-ar mai fi numit continuitate. *Opțiuni istoriografice* se adresează în primul rând tinerilor pe cale să devină istorici, acordând prioritate publicării materialelor studenților din toate ciclurile de studii, dar și cercetătorilor aflați la începutul carierei. Nu sunt însă excluși seniorii cercetării, care dau, cu siguranță, și mai multă greutate științifică publicației. Temele propuse sunt diverse, acoperind epoci de la preistorie până la istoria recentă, însă revista rămâne deschisă și abordărilor interdisciplinare (utilizarea metodelor științelor exacte în arheologie, interferența cu studiile clasice, antropologia, geografia etc.). Conducerea Facultății de Istorie nu numai că a sprijinit această inițiativă, dar s-a îngrijit ca materialele să fie prezentate la un nivel corespunzător pentru tinerii istorici. De altfel, unul din dezideratele noii echipe redacționale îl constituie menținerea unui standard ridicat al calității articolelor și încercarea de a-l îmbunătăți continuu. Însă, pentru toate acestea, trebuie răbdare, perseverență, încredere reciprocă și multă, multă putere de muncă. O revistă nu se poate realiza fără sacrificii, dar sunt convins că membrii redacției sunt deja conștienți de acest lucru. Un alt element care trebuie să mențină activitatea revistei îl reprezintă continuitatea și deși sistemul Bologna a modificat durata anilor de studii (constituind

una din cauzele încetării apariției revistei), prin efortul conjugat al unor generații care au știut să se adapteze schimbărilor, continuitatea poate fi asigurată. Altfel, această inițiativă ar rămâne doar o frumoasă încercare a unei *restitutio* eșuate.

Nutresc convingerea că pasiunea pentru istorie poate concentra energii și stimula apariția regulată a unei reviste de care studenții Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” au nevoie. Urez succes echipei redacționale, tuturor studenților care doresc să contribuie cu lucrări și, mai cu seamă, o viață cât mai lungă revistei *Opțiuni istoriografice*!

Iași, noiembrie 2024

Lucrețiu-Ion Bîrliba

Decanul Facultății de Istorie

NOI INFORMAȚII CU PRIVIRE LA PRIMA MISIUNE IEZUITĂ DIN MOLDOVA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA)

NEW INFORMATION REGARDING THE FIRST JESUIT MISSION IN MOLDAVIA (LATE 16TH CENTURY)

Paula TEU*

Cuvinte cheie: misionar, Societatea lui Isus, iezuit, Moldova, catolic

Keywords: missionary, Society of Jesus, Jesuit, Moldavia, catholic

Rezumat: Criza generală în care Biserica Latină se afla la sfârșitul secolului al XVI-lea, în principal datorită apariției Reformei, s-a reflectat imediat și în Moldova. Insuficiența clerului s-a generalizat în teritoriile moldovenești, astfel încât comunitățile catolice s-au găsit aproape neputincioase în fața progresului Reformei. În această situație, stabilirea unei ierarhii eclesiastice a devenit cea mai importantă problemă, atât pentru domnul Moldovei, cât și pentru apropiatul acestuia, postelnicul Bartolomeo Brutti. Singura soluție la acel moment a fost chemarea unor noi misionari, capabili să se îngrijească de comunitățile catolice din țara de la est de Carpați. Așadar, cei doi au făcut eforturi în acest sens, iar în august 1588 intră în Moldova prima misiune a Companiei lui Isus. Cunoscuți drept cea mai eficace armă a Curiei romane împotriva Reformei, dar și pentru sistemul educativ introdus de ei, domnul Petru Șchiopul își punea toate speranțele în acești “soldați” ai credinței. Totuși, ținta textului de față este de a aduce noi informații cu privire la prima misiune iezuită din Moldova, culese din arhiva Societății, cu sediul în Roma, oferind astfel o altă perspectivă a celor întâmplate.

Abstract: The general crisis in which the Latin Church found itself at the end of the sixteenth century, mainly due to the advent of the Reformation, had immediate impact on the principality of Moldavia. The shortage and insufficiency of clergy became widespread in the Moldavian territories, leaving Catholic communities nearly powerless in the face of the advancing Reformation. In this situation, the establishment of an ecclesiastical hierarchy became the most

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași;
e-mail: teupaula@gmail.com

important problem, both for the prince of Moldavia and for his close friend, postelnic Bartolomeo Brutti. The only solution at that time was to call new missionaries, capable of taking care of Catholic communities. Therefore, the two made efforts in this regard, and in August 1588 the first mission of the Company of Jesus enters Moldavia. Known as the most effective weapon of the Roman Curia against the Reformation, but also for the educational system introduced by them, Petru Șchiopul placed all his hopes in these "soldiers" of the faith. However, the aim of this text is to bring new information on the first Jesuit mission in Moldavia, collected from the archives of the Society, based in Rome, thus providing another perspective of what happened.

Misiunea iezuită din Moldova, sau *Missio Moldavica*, cum este ea întâlnită în documentele Societății, și care a fost mai toată existența ei o extensie a Provinciei iezuite din Polonia, și-a avut începutul la sfârșitul secolului XVI, mai exact în anul 1588. Debutul acesteia, care nu a fost deloc întâmplător, s-a produs pe fondul unor reforme religioase, ce au transformat din temelii Biserica Romei, acțiune ce va fi cunoscută în istoriografie sub termenul de „Contrareformă”. Odată cu afișarea tezelor pe poarta bisericii din Wittenberg, care condamna vânzarea de indulgențe, Martin Luther începea de fapt o revoltă, ce avea să scoată o majoritate importantă a Societății europene de sub puterea papală. Pentru prima dată în istoria Europei avea loc o mare acțiune de rezistență față de Roma, câștigând din ce în ce mai mulți adepți, și nu doar în interiorul graniței țării unde a apărut, dar și în numeroase alte regiuni, dintre care cele mai multe au fost pierdute definitiv pentru catolicism¹.

Veacul al XVI-lea a fost prin excelență plin de convergențe religioase, de dispute teoretice, teologice și filosofice și de conflicte sociale determinate în principal de aspectul confesional. Toate aceste schimbări se vor resimți și în statul de la Est de Carpați, catolicismul moldovenesc având de suferit în primul rând datorită scăderii din importanță a celor două episcopii catolice, din Siret și Baia, ieșind astfel din vizorul Romei. Totuși, chiar dacă în secolul al XVI-lea își continuă existența comunități catolice cu un trecut și o tradiție

¹ Șerban Papacostea, „Moldova în epoca Reformei. Contribuții la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea”, în *Studii. Revista de Istorie*, II, nr 4, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 55.

îndelungată în Moldova, acestea vor avea de suferit în urma extinderii protestantismului. Deși legitimat de unele acte ale domnilor încă din momentul întemeierii statului și deținător a numeroase lăcașuri de cult, Biserica Latină din acest spațiu trece prin momente extrem de dificile. În cele din urmă, evoluțiile confesionale în perioadă de referință, ofensiva protestantă, venită la scurt timp după ofensiva husită², și riposta catolică, care luptă pentru întâietate pe toată durata secolului al XVI-lea, au determinat și o reacție ortodoxă.

Criza generală în care Biserica Latină se afla, în principal datorită apariției Reformei, s-a reflectat imediat și în Moldova. Lipsa și insuficiența clerului s-a generalizat în teritoriile moldovenești, astfel încât comunitățile catolice s-au găsit aproape neputincioase în fața progresului Reformei. Dar dacă în Transilvania, mulțumită vieții culturale active, răspândirea Reformei a fost marcată de dezbateri și polemici teologice la nivel public, în Moldova dobândirea protestantismului s-a produs progresiv, printr-o atitudine generală de pasivitate a comunităților care au aderat la noua credință, mai degrabă din cauza împrejurărilor suferite. În cele din urmă, Reforma din Moldova, deși s-a născut datorită influenței protestantismului de peste Carpați, s-a datorat mai degrabă regresului spiritual ce se stabilise deja printre credincioșii latini.

Ca urmare a acestei situații, are loc și o pierdere a legăturilor cu Roma, scaunul episcopal din Moldova fiind vacant mai bine de 70 de ani. Acest lucru este vizibil în primul rând din aparenta lipsă de interes a Curiei față de acest spațiu. Motivele sunt multiple și determinate în mare măsură de transformările din interiorul Bisericii Latine. Pe primul loc trebuie puse marile tulburări și schimbări prin care trecea

² În Moldova se poate vorbi despre husitism începând cu 1420, atunci când este atestată trecerea lor din Regatul Ungariei la est de Carpați. Flavius Solomon, *Politică și Confesiune la început de Ev Mediu moldovenesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 173. Totuși, momentul principal din istoria husitismului în Moldova, se situează în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. Un document care semnalează gravitatea răspândirii acestei erezii este scrisoarea din ianuarie 1442, a episcopului de Cracovia către cardinalul Cesarini. Documentul atestă poziția precară a catolicismului în Moldova, față de rapida extindere a focarului de erezie husită, precum și sprijinul acordat acestora de către domnul țării, Alexandru cel Bun. Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, p. 15.

catolicismul în apusul Europei, cât și nevoia de reînnoire a Bisericii. Retrezirea interesului roman și implementarea Reformei catolice a fost o problemă ce a ținut în primul rând de durata de timp, implicând și impulsurile venite din Moldova, în special o dată cu urcarea pe tron a domnului Petru Șchiopul, în vederea „renașterii” catolice.

După conciliul de la Trento (1545 - 1563), catolicismul devine un concurent redutabil pentru Reformă, atât în afară cât în spațiul românesc. Astfel, pentru Moldova sfârșitul secolului al XVI-lea aduce o schimbare din punct de vedere politic, noul domn, Petru Șchiopul, adoptând o poziție antireformistă și se dovedește a fi un susținător puternic al ritului catolic. Atitudinea ostilă arătată de domn pentru confesiunea latină, se datorează în principal eforturilor postelnicului său, Bartolomeo Brutti. Drept urmare, anii de domnie a lui Petru Șchiopul au reprezentat în special pentru populația catolică din Moldova, dar și pentru cea ortodoxă, un moment de revitalizare din punct de vedere confesional, deoarece domnul se arată foarte interesat de îndepărtarea protestantismului. În acel moment, Reforma devenise din mai multe puncte de vedere o amenințare pentru unitatea religioasă a ortodocșilor, ceea ce pentru mulți însemna un pericol și pentru unitatea lor ca neam. Și deși inițiativele domnului de a elibera comunitățile catolice de prozelitismul protestant au reușit într-o mare măsură, aceste acțiuni au lăsat deschisă problema consolidării credinței catolice. În această situație, stabilirea unei ierarhii eclesiastice a devenit cea mai importantă problemă, atât pentru domnul Moldovei, cât și pentru Brutti. Situația în care se afla Biserica catolică la sfârșitul secolului al XVI-lea, caracterizată în principal de lipsa unui cler pregătit, au fost principalul motiv pentru care Brutti, cât și vodă, pe durata anului 1587, au încercat să invite noi misionari catolici care să readucă în sânul Romei comunitățile latine din Moldova.

În această situație, urmașii Sfântului Ignățiu de Loyola păreau a fi cei mai potriviți pentru îndeplinirea acestui obiectiv. Totuși, deși nu se face referire în mod special la protestantism atunci se vorbește de acțiunile Societății lui Isus *in partum*, se poate observa cu ușurință insistența lor asupra teritoriilor în care Reforma a câștigat teren greu de recuperat. Numiți și „soldații lui Dumnezeu”, unii dintre ei s-au

folosit chiar de numele bulei papale, *Regimini Militantis Ecclesiae*³ pentru a sublinia și mai tare denumirea atribuită lor, cel de „soldat”. Văzut din această perspectivă, ordinul iezuit a reprezentat una dintre cele mai eficace arme în contextul Contrareforme, care va fi recunoscută drept o forță de recuperare puternică a „teritoriilor pierdute”, împreună cu procesul de readucere a populațiilor aflate sub protestantism, în special în Europa de vest⁴. În consecință, motivele pentru care Brutti insistă în mai multe rânduri pentru trimiterea unei misiuni compuse din călugări iezuiți, au fost datorate în principal reputației pe care Societatea o avea în lupta cu forțele reformate, aceștia acționând conform criteriilor stabilite în Conciliul Tridentin.

Pe de altă parte, Petru Șchiopul a fost motivat în direcția sprijinirii catolicismului și de interesul unei apropieri de papalitate și de Habsburgi, fiind impulsionat în această direcție tot de Brutti⁵. Însă, în același timp, nu putem exclude și faptul că această aparentă deschidere spre Roma a domnului a fost influențată și de perspectiva politicului, Petru Șchiopul fiind conștient că pentru menținerea tronului Moldovei în familia sa, atât timp cât țara încă se afla sub sfera de influență a otomanilor, avea nevoie de sprijinul unor mari puteri europene⁶. Putem crede că vodă a fost constrâns în această direcție și de unele familii boierești pro-polone, precum erau frații Ieremia și Gheorghe Movilă, care chiar plecaseră în exil în Polonia în timpul domniei lui Iancu Sasul⁷. Cei doi vor juca un rol important în politica

³ Bula papală, promulgată de papa Paul al III-lea la 27 noiembrie 1540, prin care aprobă înființarea ordinului religios, Societatea lui Isus.

⁴ John W. O'Malley, „How Humanistic is the Jesuit Tradition: From the 1599 Ratio Studiorum to Now”, în *Jesuit Education 21: Conference Proceedings on the Future of Jesuit Higher Education*, vol. ed. de Martin R. Tripole, St. Joseph's University Press, Philadelphia, 2000, p. 10-11.

⁵ Radu Cucuteanu, *Contrareforma în Moldova, sfârșitul secolului XVI, începutul secolului XVII*, teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2017, p. 266.

⁶ *Călători străini*, supliment I, vol. coord. de Ștefan Andreescu, Marian Coman, Alexandru Ciocîltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea și Tatiana Cojocaru, Editura Academiei Române, București, 2011, p. 135.

⁷ Ștefan S. Gorovei, „Movileștii”, în *Istorie și spiritualitate românească. Casa noastră Movilească*, vol. I, Editat de Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, Editura Sfânta Mănăstire Sucevița, Mănăstirea Sucevița, 2006, p. 11. „S-au întors din această primă pribegie în toamna anului 1582, după moartea lui Iancu Sasul,

pro-polonă din timpul lui Petru Șchiopul, iar atunci când cardinalul Alessandro Pretti di Montalto scrie arhiepiscopului de Liov, Dimitrie Solikowski, despre dorința, atât a voievodului, cât și a mitropolitului de a se uni cu Roma, se poate vorbi mai mult ca sigur de o exagerare venită pe fondul clădirii acestor relații. Trebuie să remarcăm că în această supunere mărturisită față de papă, nu era văzută de către voievod și de mitropolitul din Moldova ca un gest împotriva participării la viața comuniunii ecleziastice ortodoxe, în care însuși domnul Petru Schiopul se implică activ. Mai degrabă, a fost considerată drept o cale de mijloc, prin care își putea menține tronul țării.

Prin urmare, spațiul moldovenesc receptează o influență catolică din trei direcții: Roma, Societatea lui Isus și Polonia. În fiecare caz, existau planuri și intenții diferite, adeseori legate de motivații de natură politică. Este foarte evident faptul că misiunea iezuită este la rândul ei îndeaproape controlată de Vatican. Totuși, este o evoluție concepută în spiritul timpului, mai ales în atmosfera posttridentină, sistemul misionar a fost tot mai mult subordonat autorității centrale⁸.

În cele din urmă, putem spune că intrarea în Moldova a primei misiuni iezuite nu a fost o inițiativă a ordinului, clar stabilită și în concordanță cu regulile societății, ci mai degrabă a fost o cerere, venită din partea domnului moldovean, ce avea scopuri de interes politic și personal atât pentru Petru Șchiopul⁹, cât și pentru postelnicul său¹⁰.

Deși venirea primilor călugări ai Societății lui Isus a avut loc în septembrie 1588, planurile intrării lor în Moldova au început încă din vara anului precedent, 1587, și au constatat într-o corespondență continuă între Brutti și înalții prelați ai Romei. Totul începe când arhiepiscopul de Liov, Ioan Dimitrie Solikowski, un învățat umanist și fost secretar regal, primește o scrisoare semnată de domnul Petru

împreună cu noul voievod, Petru Șchiopu. După nouă ani, a urmat o altă părăsire”.

⁸ Hsia R. Pochia, *Social Discipline in the Reformation in Central Europe 1550-1750*, Routledge, Londra, 1989, p. 40.

⁹ Ștefan Andreescu, „Inițiative secrete ale lui Petru Șchiopul”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol, Iași*, XX, Editura Academiei Republice Române, Iași, 1983, p. 425-427.

¹⁰ Liviu Pilat, *Comunități tăcute. Satele din comuna Săbăoani secolele XVII-XVIII*, Editura „Dumitru Mărtinaș” Bacău, 2002, p. 49.

Șchiopul, Bartolomeo Brutti și Ieronim Arsengo¹¹, care se numea episcop de Bacău, și prin care își exprimau bunăvoința față de catolicism¹². Drept urmare, Solikowski scrie un raport în această privință nunțului pontifical din Polonia, cardinalul Anibale de Capua¹³, și către însuși papa, pentru a le arăta interesul Moldovei față de Biserica Romei. Răspunsul acestora a venit la scurt timp, la 11 iulie într-o scrisoare adresată direct lui Brutti, prin care îl felicitau pe domn pentru favorizarea catolicismului, primirea franciscanilor și refacerea bisericilor de rit latin¹⁴.

Acțiunile concrete ale domnului inițiate împotriva protestanților, probabil la sugestia lui Brutti, erau de alungare a clerului eretic, confiscarea bisericilor reformate și predarea lor catolicilor și, în cele din urmă, tentative de convertire forțată a protestanților sub amenințarea cu pedepse precum întemnițarea sau exilul. În privința alungării clerului reformat, această acțiune este semnalată încă din anul 1587, conform unei relatări anonime. Textul subliniază acțiuni concrete împotriva protestanților, cât și atitudinea explicit anti reformată adoptată de vodă¹⁵, pe care Brutti nu întârzie să o dezvăluie curiei romane în repetate rânduri.

Ca urmare a acestor contacte, Brutti scrie din nou nunțului din Polonia, Anibale de Capua la 5 septembrie 1587, despre progresele bisericii catolice din Moldova și cere să se trimită iezuiți cunoscători ai limbilor germane și maghiare, *instruiti nella lingua Germanica et Ungarica*, pentru cei aproximativ 10.000 de creștini. Acestora domnul

¹¹ În timpul vizitei din 1586, Alexandro Comuleo îl desemnează pe Ieronim Arsengo, franciscan capucin, vicar apostolic în Moldova, cu reședința la Bacău, la 20 iulie, iar din 1587 acesta se intitula și episcop numit al Moldovei. Archivum Romanorum Societatis Iesu (în continuare ARSI), *Austria* 20, f. 383.

¹² N. Iorga, introducere pentru vol. XII *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, (în continuare *Hurmuzaki*), Editura Academiei Române, București, 1903, p. LXII.

¹³ Arhiepiscop de Napoli, și fiul ducelui de Termoli, a fost trimis în Polonia ca nunțiu pontifical în 1586 pentru a supraveghea modul în care sunt aplicate prevederile conciliului Tridentin de către clerul catolic. Noel Malcom, *Agenții imperiului, Cavaleri, corsari, iezuiți și spioni în Mediterana secolului al XVI-lea*, Editura Cetatea de Scaun, Suceava, 2019, p. 389

¹⁴ Hurmuzaki, vol. III, partea I, (1576-1599), 1880, XI, p. LXIV.

¹⁵ Maria Crăciun, *op.cit.*, p. 178-179.

le asigura orașul Cotnari, locuit de germani și unguri, și ar fi avut la dispoziție trei biserici și o casă parohială, cu speranța că vor putea construi și un seminar. Pentru a-i stârni interesul, Brutti menționează și despre un venit de aproape 500 de ducăți pentru nevoile misiunilor¹⁶.

La 14 ianuarie 1588, Brutti expediază o nouă scrisoare nunțului din Polonia. Începe prin a menționa epistola papală primită de vodă, demonstrând practic interesul curiei romane pentru spațiul de la Est de Carpați. Mai departe cere precis patru iezuiți, cunoscători de germană și maghiară, deoarece franciscanii care se aflau deja în Moldova nu reușeau să comunice cu enoriașii, iar în același timp fiind și puțini, nu se descurcau. Specifică din nou detalii despre veniturile pe care iezuiții urmau să le primească din vânzarea butoaielor de vin produse în Cotnari: „al presente si trovano in Cotnar 25 botte di vini, quali si vende la botte 50 talleri. Qui in Moldavia il Principe mio Signore ha dato ordine, non si consumino detti vini, aspetando Gesuite, si verano, trovino l'intrate”¹⁷. În aceeași zi scrie și papei Sixtus al V-lea despre meritul voievodului pentru progresul catolicismului, cerând protecție și privilegii pentru familia sa¹⁸.

Despre inițiativele lui Brutti se pot schița diferite păreri, iar motivele pe care albanezul le urmărea erau multiple, însă propriul interes a jucat poate cel mai important rol. Totuși, nu putem exclude faptul că Brutti chiar credea în cauza catolică, mai ales că o va susține cu bani proprii, dăruind două din satele sale iezuiților ce aveau să intre în Moldova. Însuși Dimitrie Solikowski, care îl întâlnește pe Brutti în 1588, rămâne impresionat de acesta, numindu-l sincer, deoarece

¹⁶ Chiril Karalevskij, „Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun”, în *Revista Catolică*, Editura Academiei Române, București, 1913-1914, p. 194-195. Acest text este de fapt răspunsul unei scrisori trimise de Hannibal de Capua lui Brutti la 22 august 1587. Textul este păstrat în volumul 27 al nunțiatunii din Polonia și publicat la noi de Hurmuzaki în *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, partea I, p. 95-96.

¹⁷ *Ibidem*, p. 100.

¹⁸ *Ibidem*, p. 101. Interesul personal a lui Brutti era de a primi titlul de *Protector General al catolicilor din Moldova și din Imperiul Otoman* din partea papei. Acesta susținea că nu-l dorește din ambiție, ci pentru că, dacă va purta un asemenea titlu va avea o autoritate mai mare în fața ereticilor, atât a celor din Moldova cât și a celor din Imperiul Otoman. Noel Malcom, *op.cit.*, p. 391.

urmărea țeluri mai mari decât își propusese inițial: „ut Sacrosanctam Catholicam Religionem non solum in terris Moldavie, sed etiam in plerisque aliis Provinciis Turcarum potestati subiectis plantet, ac e vestitiain liberatem asserat et dilatet”¹⁹.

Drept urmare a insistențelor arhiepiscopului de Liov, la 7 aprilie 1588, Anibale de Capua înainta scrisori către papă pentru a interveni în interesul catolicilor din Moldova²⁰. Provincialul iezuit din Polonia, Ioan Paul Campana²¹, primi ordin în cele din urmă, direct de la pontif, să trimită misionari ai Societății lui Isus în Moldova. La 4 august 1588, Anibale scrie din Cracovia cardinalului Montalto, precizând că părintele provincial al Companiei deja pregătise câțiva călugări pentru a-i trimite în Moldova, și care urmau să ajungă în țară în cel mai scurt timp.²² În cursul aceleiași luni, regele Poloniei, Sigismund al III-lea, înaintează la rândul său o scrisoare domnului Petru Șchiopul, prin care îl felicită pentru poziția sa față de catolicism, și aprobă hotărârea de a trimite iezuiți în țara sa pentru propagarea cultului latin, recomandându-i cu sinceritate pe Ioan Küning de Schonhofen și Iustus Rabb²³. Din acest moment este evidentă integrarea Moldovei în politica mai largă a catolicismului controlată atât de Roma, cât și de Polonia.

Prin urmare, din cele două direcții urmărite de Bartolomeo Brutii, de a aduce noi misionari catolici în Moldova pentru a recupera comunitățile pierdute protestantismului și de supunere formală a Bisericii moldovenești sub autoritatea Romei, doar cea dintâi a avut sorți de izbândă, odată cu intrarea celor trei iezuiți și a unui ajutor laic,

¹⁹ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, vol. III, Editura Typis Vaticanis, Roma, 1863, p. 94.

²⁰ Hurmuzaki, XI, p. LXII.

²¹ Născut la Reggio Emilia, la 25 ianuarie 1540, a intrat în Compania lui Isus la 15 septembrie 1563. A studiat dicția, fizica și metafizica la colegiul roman, pentru a preda mai apoi gramatica acolo. La 12 septembrie a depus cele 3 jurăminte specifice ordinului, dedicându-se studiului teologiei. În 1582 este numit Provincial al Societății lui Isus pentru Polonia, de unde va supraveghea și misiunea din Moldova.

²² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria: Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, Vol. II, Acte și scrisori (1573-1584), Editura Cartea Românească, București, 1930, p. 139.

²³ *Ibidem*, p. 140-141. Petru Șchiopul îi răspunde printr-o scrisoare din 12 octombrie 1588, prin care îl felicită pentru urcarea sa pe tron și își cere scuze că nu a putut fi prezent. *Ibidem*, p. 141-142.

la sfârșitul lunii august 1588. Prima misiune iezuită din Moldova va reflecta modul în care Societatea lui Isus a înțeles mijloacele de acțiune în spațiul de la est de Carpați, vizând încă din primele zile maniera prin care trebuiau să își desfășoare activitatea și poziția pe care trebuiau să o adopte față de comunitatea catolică, domn, dar și față de clerul ortodox. În același timp, voievodul abordează relația cu iezuiții pe baza influenței Poloniei, iar membrii Societății au încercat să folosească cât mai eficient această influență pentru a obține avantaje maxime în Moldova.

Astfel încât, ajunși la hotarele Moldovei, la 26 august, grupul de misionari conduși de rectorul colegiului din Lublin, Stanisław Warszewicki, începe cu stângul, sosind în noul teritoriu de misiune în plină epidemie de ciumă. La 28 ajung în primul oraș moldovenesc Cernăuți, unde au fost primiți la recomandările domnului de către pârcălabul locului. Warszewicki povestește despre cele văzute în călătoria sa spre Iași cu groază, „[...] iar noi pe 29 am înaintat înăuntrul Moldovei, pe un drum care a fost cu primejdie”²⁴. În cele din urmă, la 1 septembrie ajung în Iași, unde au fost așteptați de fratele postelnicului Brutti. De îndată ce au ajuns acolo, a apărut și nepotul postelnicului cu o căruță pentru a-i duce a doua zi în tabăra unde se afla domnul, deoarece din cauza ciumei care bântuia prin toată țara, Petru Șchiopul, se refugiase în apropierea orașului Roman. În același raport, trimis nunțului din Polonia, Anibale de Capua, relatează mai departe că „l-am găsit (pe Petru Șchiopul) dispus să de-a ascultare, ba chiar gata și doritor să introducă religia catolică în acele orașe și părți supuse dominației sale care au fost odinioară sub ascultarea bisericii catolice [...]”²⁵.

În tabăra de lângă Roman, înconjurat de aproape 1.000 de ostași, care cântau puternic de trei ori pe zi „la tobe și trompete turcești și ungurești”, poartă mai multe discuții, atât cu domnul cât și cu mitropolitul și înaltul cler al țării, făgăduindu-le protecția lor. Acest gest Gheorghe Movilă îl face și în scris, printr-o scrisoare trimisă papei la 15 octombrie 1588. În aceeași zi scrie și nunțului Anibal de

²⁴ *Călători străini*, supliment, p. 136.

²⁵ *Călători străini*, vol. III, p. 277-278.

Capua, făgăduind să fie „ca un tată pentru iezuiți” și franciscanii din Bacău²⁶. Colaborarea iezuiților cu mitropolitul dar și cu clerul grec apare și în raportul arhiepiscopului de Liov, către Papa Sixtus al V-lea: „Patres Societatis Iesu a legatis S.V et ipsorum Principali huc in Russia ad me submissos. et ad me deinde in Moldaviam transmissos tanta benevolentia et aniomorum alacritate susceperunt. ut non solum ipsi Patres id praedicent sed etiam una cum Metropolitano ipso. eiusque clero graeco omnes etiam consiliari Principis illorum missione vehementer consolati pro illis gratias agant”²⁷.

Tentativa de a oferi o organizare instituțională bisericii catolice din Moldova a fost primul lucru pe care domnul îl avea în vedere. Raportul lui Warszewiecki către Hannibal di Capua reflectă această preocupare. Petru Șchiopul a vrut să supună jurisdicției iezuiților pe toți sașii și maghiarii din Moldova, încă din momentul sosirii. Totuși, după cum reiese din raportul lui Warsewski din 7 septembrie către Hanibal de Capua, aceștia au refuzat, pentru că organizarea efectivă a bisericii nu intra în planurile de misiune, prin urmare au recomandat o ierarhie bisericească, cu parohi care să slujească în bisericile latine: „Volirit jurisdictioni nostrae subdere Saxones et Hungaros omnes. sed diximus, non esse id nostri muneris, hierarchia ecclesiastica opus esse et parochis, qui praesint ecclesiis”²⁸. Această preocupare a avut-o și Brutti încă din 1587, după cum se vede din scrisoarea lui către nunțul din Polonia din 5 septembrie 1587. Mai mult decât atât, rolul iezuiților în restaurarea doctrinară este marcat de mărturia unuia dintre ei, Ioan König de Schonhofen, care la 30 septembrie 1588, îi scrie generalului Claudio Acquaviva. Referindu-se concret la comunitatea catolică din Săbăoani pe care o readusese la catolicism, acesta nota: „...diversis feris multo tempore diversis haeresibus dissipatam. doctrina orthodoxa et christiana conversatione restauraverunt”²⁹. Interesul

²⁶ Hurmuzaki, Vol. XI, p. 112-113.

²⁷ Augustin Theiner, *op. cit.*, p. 49.

²⁸ *Moldvai Csango-Magyar Okmanytar* (Documente ale ceangăilor maghiari din Moldova), (1467-1706), vol. ed. Benda Kalman, Budapest, 1989, p. 85 (în continuare Benda). Refuzul iezuitului de a se implica efectiv în organizarea ierarhică a Bisericii latine din Moldova se datorează Regulei Societății, prin care se interzicea membrilor ordinului să primească poziții clericale.

²⁹ *Ibidem*, p. 87.

domniei pentru organizarea catolică este evident și din raportul adresat lui Aquaviva de către rectorul colegiului din Lublin, referitor la misiunea iezuiților din Moldova. Relatarea confirmă faptul că domnul nu mai permite clerului protestant să acționeze în Moldova, dar și că dorește să subordoneze iezuiților toate parohiile care folosesc ritul roman și comunitățile care țin de ele. De asemenea, domnul oferă iezuiților jurisdicția asupra clerului care deservea aceste comunități.

Atitudinea și acțiunile lui Stanisław Warszewicki, dar și a celorlalți doi călugări trebuie înțelese prin prisma misionarismului iezuit. Primul lucru de care s-au asigurat a fost sprijinul domnului, de care au depins pe tot parcursul șederii lor în Moldova. Pe lângă susținerea oferită de Petru Șchiopul, călugării iezuiți s-au bucurat și de cea a lui Brutti, cea mai influentă persoană a domnului, dar și de susținerea formală a mitropolitului țării. Pe de altă parte, alegerea lui Campana de a-l trimite pe Warszewicki nu a fost întâmplătoare. Absolvent al Academiei din Cracovia, devine în 1556 secretarul regelui Sigismund al II-lea August. După hirotonirea sa ca preot în 1562, hotărăște să plece la Roma pentru a studia teologia și a-și începe noviciatul în Societatea lui Isus. A fost unul dintre fondatorii colegiului din Vilnius între 1570-1572³⁰, atrăgând astfel atenția papei Grigore al XIII-lea, care îl trimite în Suedia cu sarcina de a-l converti la catolicism pe regele Ioan al III-lea Vasa. Devine mărturisorul soției acestuia și tutorele prințului Sigismund. După îndeplinirea misiunii din Suedia, este trimis în Lublin, unde în 1582 devine rectorul colegiului, rămânând un apropiat și bun sfetnic al regelui Sigismund al III-lea. Nici alegerea celorlalți doi călugări, Ioan Künig de Schonhofen și Justus Raab nu a fost întâmplătoare. După cum am mai menționat, aceștia au fost recomandați de însuși regele Poloniei, ceea ce îi dovedea domnului Petru Șchiopul că prin invitarea unei misiuni iezuite în țara sa, legăturile politice cu vecinul de la nord de graniță deveneau mult mai sigure.

³⁰ Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce (Iezuiții în Polonia)*, Tom. IV, p. II, Kolegia i domy założone w pierwszej dobie rządów Zygmunta III 1588-1608, Wł. L. Anczyc, Cracovia, 1904, p. 410-411.

Warszewiecki nu stă prea mult timp în Moldova, deși a fost numit superior al misiunii, acesta vine mai degrabă ca un ambasador al Romei, oferind scrisori papale domnului și observând situația Bisericii Latine. În raportul trimis la 24 octombrie, când se afla deja întors în colegiul din Lublin, iezuitul îl înștiințează pe provincialul Ioan Paul Campana despre debutul misiunii Societății în Moldova, și stabilirea lor pentru început în orașul Roman³¹ din cauza epidemiei de ciumă. Nu mult după plecarea acestuia, Ioan König de Schonhofen trimite și el un raport generalului Acquaviva, din care aflăm că misiunii iezuite i-a fost oferit târgul Cotnari, unde locuiau mulți unguri și sași³², după cum făgăduise Brutti în nenumărate rânduri.

La 10 noiembrie 1588, Petru Șchiopul trimite o delegație din Moldova formată din Ieremia Movilă și Bartolomeo Brutti, ce urma a avea audiență cu arhiepiscopul de Liov. Despre această întâlnire prelatul avea să scrie cardinalului Montalto, cât și papei Sixtus al V-lea. În această scrisoare, Solikowski arată actul făcut de Ieremia Movilă de ascultare față de Roma³³. La Zamosc, unde se opresc, cei doi reprezentanți ai Moldovei nu reușesc să se întâlnească cu Regele Sigismund al III-lea, însă înaintează scrisori către acesta secretarului cardinalului Adolbradini, Stattilio Paulini. În cele două scrisori, una adresată nuntîului de Capua, iar cealaltă papei, cei doi mulțumesc pentru implicarea lor în progresul Bisericii latine din Moldova, atât în numele lor, cât și în numele domnului. Brutti, dorindu-și să îl întâlnească totuși pe nuntiu, merge în Lituania, la Brestie, de unde îi scrie la 26 noiembrie³⁴. În această scrisoare se arată foarte mulțumit de misiunea iezuită, oferindu-le pentru întreținerea lor două sate de unguri, care îi aparținuseră, iar franciscanilor din Bacău le oferă un alt sat, locuit tot de unguri catolici.

Cel ce aduce scrisoarea papei, mai adaugă la sfârșit că cele două sate menționate au 70 de case, și că Brutti se va întoarce la Lublin pentru a lua cu el și alți părinți iezuiți veniți din Roma³⁵. Cele două sate

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 140.

³³ Hurmuzaki, vol. III, partea I, p. 117-121. Scrisoare din 14 decembrie 1588.

³⁴ Augustin Theiner, *op. cit.*, p. 15-17.

³⁵ Hurmuzaki, Vol. XI, p. LXII.

oferite misiunii iezuite sunt amintite de Ioan König de Schonhofen în raportul din 30 septembrie către Acquaviva, *villa Sabo et Tamas nostris data a D-no Bruto*³⁶, danie ce a avut loc la scurt timp după venirea călugărilor Societății în Moldova. Din cele raportate, reiese că iezuiții au primit satele Săbăoani și Tămășeni, însă conform documentelor, doar primul dintre acestea aparținuseră lui Brutti. Istoricul Liviu Pilat a ajuns la concluzia că ar fi vorba de o confuzie, provenită din faptul că Brutti făcuse această donație în spiritul documentului pe care îl deținea și care identifica două sate, iar la fața locului iezuiții nu au găsit decât unul. Ei puteau exercita asupra satului Tămășeni doar un control spiritual, ca de altfel și asupra celorlalte sate din parohie, în virtutea faptului că li se cedase atât lor cât și franciscanilor patronajul asupra tuturor bisericilor catolice din Moldova, dar nu puteau încasa venituri de aici, din moment ce acesta aparținea Mănăstirii Galata³⁷.

În 1589 misiunea iezuită continua, deși Stanisław Warszewicki plecase la scurt timp de la debutul acesteia. Totuși, acesta se arată foarte mulțumit nunțiului din Polonia față de progresele catolicismului din această țară. Unul din motivele pentru care munca iezuiților părea să meargă pe drumul cel bun a fost și ajutorul primit din partea ungurului Gyulai Marton, un preot laic, pe care îl foloseau drept tălmaci. Despre aceste lucruri povestește și König în scrisoarea către Acquaviva, „pe fratele ungur îl folosim ca tălmaci pentru îndemnul ungurilor, la oficierea botezului sau a căsătoriei, la sacramente sau penitențe (...)”³⁸.

Totuși, succesul Societății lui Isus în Moldova s-a datorat în cea mai mare măsură sprijinului acordat de domn. Sub influența lui Brutti, vodă dădea încă de la 2 martie ordin în favoarea predicatorilor catolici. Într-un document adresat „supușilor noștri unguri, sași, leși, și toți cei care sunt de legea papei de la Roma, în orașele Iași, Cotnari, Hârlău, Vaslui și Huși” el anunța venirea iezuiților „ca să vă învețe legea, dacă ați uitat pe cea veche, așa cum se închină bunii și străbunii și părinții voștri și să țineți posturile și să vă spovediți și să vă împărtășiți și să vă

³⁶ Benda, *op. cit.*, p. 90.

³⁷ Liviu Pilat, *Comunități tăcute*, p. 51.

³⁸ *Călători străini*, Supliment, p. 141.

dați copii la școală și să meargă cu sărguință la biserica de legea voastră”. Iezuiții trebuiau să fie ascultați, să li se de-a o locuință și cele de nevoie „să nu ascultați de alți popi, adică schismatici, care sunt hirotoniți și nu au putere preoțească, și nu au voie să facă cele sfinte și să predice. Din potrivă, iezuiților să li se dea mână de ajutor, apărându-i și ducându-i din loc în loc, cu caii comunităților”. Același cuprins îl are și un alt ordin, mai scurt, adresat tot ungurilor și sașilor din Roman, Piatra și din toate satele ungurești. Din acest document putem observa cum atitudinea domnului în legătură cu protejarea intereselor ortodoxismului rămâne clară³⁹. Practic, Petru Șchiopul face evident faptul că sfera de influență pe care iezuiții o puteau manifesta se restrângea doar peste comunitățile catolice, neinterferând în vreun mod asupra locuitori țării, ortodocși.

Dacă despre primul dintre ei, Stanisław Warszewicki, s-a tot discutat de-a lungul anilor, datorită statutului său de rector al colegiului din Lublin și sfetnic al regelui Sigismund al III-lea, despre ceilalți doi iezuiți ajunși în Moldova în 1588, nu s-a vorbit foarte mult în istoriografia românească, însă, în mod eronat, s-a ajuns la concluzia că ei ar fost acei călugări din Societate alungați din Transilvania în urma morții regelui Ștefan Bathory⁴⁰.

Iată deci, că documentele din arhiva Societății par să ne zică cu totul altceva. Primul dintre ei, Ioan Kunig, s-a născut în 1540, în Schonhofen, în Olanda, sau Germania Inferioară. Intră în Societatea lui Isus la începutul lunii iunie 1562. Înainte de a fi admis, studiază umanistica, pe care o va preda ulterior în școlile iezuite din Polonia. Zece ani mai târziu, pe 29 iunie 1572, își depune cel de-al patrulea vot, specific ordinului iezuit, de obediență față de papă⁴¹. În 1587 îl găsim menționat în registrele Provinciei Polonia ca făcând parte din corpul profesoral al colegiul din Poznan⁴², unde va activa până în 1588. În aprilie același an, doar cu câteva luni înainte de sosirea sa în Moldova, König scria din Cracovia provincialului Ioan Paul Campana despre

³⁹ Hurmuzaki, vol. XI, p. LXIV-LXV.

⁴⁰ ARSI, *Polonia*, 7. II, f. 61.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Benda, *op. cit.*, p. 98.

buna sa dispoziție de a merge oriunde în misiune⁴³. În cele din urmă, este trimis în Moldova, începându-și activitatea în septembrie 1588. După plecarea iezuiților din Moldova la sfârșitul anului 1592, registrele Companiei nu îl mai menționează pe Küinig. În urma destrămării misiunii din țara de la est de Carpați, să se fi retras în Grodno, Polonia, (acum Hrodna, Belarus) unde se stabilește în casa Societății, până la moartea sa din 21 ianuarie 1624⁴⁴.

Cât despre cel de-al doilea iezuit, Iustus Raab, acesta s-a născut în Cracovia, Polonia, în 1547. Înainte de a intra în Societatea lui Isus, în 1569, studiază umanistica și dicția în Germania, filosofia și teologia în Paris, ebraica și greaca în Germania și Franța⁴⁵. După intrarea în Societate studiază retorica în Lyon, Franța, pe care o va preda ulterior patru ani în colegiile din Braniewo (Polonia) și Cluj. Își depune cel de-al patrulea vot la 5 august 1587, în Lublin. Până la trimiterea în misiunea din Moldova, slujește în calitate preot al comunităților din Poltava (atunci Polonia, astăzi în Ucraina), Lublin și Poznan⁴⁶. În 1588, la 19 august, acesta se alătură grupului de misionari destinați Moldovei⁴⁷, unde va rămâne până la mijlocului anului 1590. Motivul plecării a fost participarea la congresul general al Provinciei Polonia din iulie 1590, unde participă și Warszewicki⁴⁸.

⁴³ Aura-Lucia Popa, „Activitatea misiunii iezuite din Cluj și Cluj-Mănăstur (1579-1588)”, în *Acta Musei Porolissensis*, vol. 13, nr. 1, Editura Porolissum, Zalău, 2000, p. 662.

⁴⁴ ARSI, *Hist. Soci.*, 43, f. 193r.

⁴⁵ ARSI, *Polonia*, 7.II, f. 163r.

⁴⁶ ARSI, *Polonia* 7.II, f. 134.

⁴⁷ Benda, *op. cit.*, p. 98.

⁴⁸ În iulie 1590 s-a convocat cea de-a șasea congregație a iezuiților din provincia Polonia, la care au participat, în dreapta provincialului, Ioan Paul Campana, și Warszewicki și Iustus Rabb, doi dintre călugării misiunii din Moldova din 1588. Printre problemele dezbătute a fost și întemeierea unui nou Colegiul iezuit în Podolia, și mai exact în Camenița, lângă granița cu Moldova. O altă chestiune dezbătută a fost și situația misiunii din Moldova din acea perioadă, și cum ar trebui procedat ca aceasta să fie mai rodnică. ARSI *Congregationes* f 102r. Aici s-a luat în considerare posibilitatea rechemării iezuiților din Moldova și înlocuirea lor cu preoți seculari. Din deliberările iezuiților polonezi aflăm că misiunea din țara de la est de Carpați a fost luată în considerare în mod deosebit, mai ales că iezuiții sperau la realizarea unei uniri a Bisericii din Moldova cu Roma. Spre urmare, problema rechemării trebuia tratată cu prudență, pentru a nu distruge aceste speranțe: „Quod vere ad Moldaviam attinet, habet ea magnas difficultates: ita ut optabile videatur

Imediat după plecarea sa din acest spațiu, călugărul se întoarce în Poznan, unde îl găsim menționat în registrele Colegiului din 1593⁴⁹. În 1597 apare ca făcând parte din corpul profesoral al Colegiului din Lublin⁵⁰, unde predă dicția și umanistica⁵¹. În 1599 este mutat în Colegiul din Vilnius⁵², iar din 1603 este stabilit în Cracovia⁵³, până la moartea sa de la 1 aprilie 1612⁵⁴.

În timpul șederii celor trei în Moldova, în februarie 1589 li se alăturau noi confrăți, izgoniți din Transilvania prin Dieta din decembrie 1588. Aceștia au fost alungați după moartea regelui Ștefan Bathory, deoarece în Principatul transilvănean facțiunea reformată devenise ostilă Companiei lui Isus. Iezuiții erau văzuți drept spioni ai Imperiului Habsburgic, datorită succesului înregistrat de ordin în teritoriu. Cu toate strădaniile principelui Sigismund Báthory de a-i păstra pe iezuiți, Dieta de la Mediaș va dispune interzicerea și alungarea Societății din teritoriul Transilvaniei.

Trimiși de rectorul Academiei iezuite din Cluj, Iacob Wujek, care nu era totuși convins că Moldova era cea mai sigură destinație pentru ei, fiind mai mereu amenințată de turci⁵⁵, în cursul lunii februarie cinci iezuiți erau în drum spre Iași din Transilvania. Pe 26 ale lunii, Brutti,

nostros revocari, aliosque reperiri seculares sacerdotes, qui nostris succedant. Sed tamen, quia magna exspectatio videtur concitata fuisse missione ista, et fortasse etiam Roma ipsa in spem adducta, ea occasione Moldaviam totam et Valachiam S. Ecclesiae Catholicae denuo per unionem posse aggregari, idcirco ne nos praepropera aliqua missionis eius revocatione videri possimus tantas spes inanes reddidisse, visum est Congregationi admodum considerare his temporibus ea in re agendum". În acest scop, în 1590 cel desemnat a merge în fața generalului a fost Stanisław Warszewicki, fostul superior al misiunii moldovenești. ARSI Historia Societatis 88, f. 95r. Generalul le permitea să caute preoți seculari pentru a fi trimiși în misiunea din Moldova dar, în cazul în care aceștia nu puteau fi găsiți, nunțul papal din Polonia ar trebui consultat cu privire la o eventuală revocare. În orice caz, decizia finală trebuia luată și cu acordul nunțului: „De Moldavia autem placeret nobis ut quaererentur parochi externi. Quod si non possint consulatur D. Nuncius ut si iudicetur missio revocanda, fiat cum eius consensu". ARSI Congregationes, 94 II, f. 254.

⁴⁹ ARSI, *Polonia*, 7.II, f. 163.

⁵⁰ ARSI, *Polonia*, 7.I, f. 222.

⁵¹ ARSI, *Polonia*, 7.II, f. 134.

⁵² ARSI, *Polonia*, 7.I, f. 279.

⁵³ *Ibidem*, f. 319.

⁵⁴ ARSI, *Hist. Soci.*, 43, f.207r.

⁵⁵ Ladislaus Lukacs, *Monumenta Antiquae Hungariae* (în continuare MAH), vol. III, Editura Institutum Historicum S.I., Roma, 1973, p. 395.

care se afla în Vaslui, alături de domn, numai să fie de față la venirea călugărilor goniți. La data sus menționată, printr-o epistolă trimisă nunțului di Capua, Brutti îl asigură de buna dispoziție a domnului de a-i primi pe cei cinci iezuiți: „haver abraciati cinque Padri giesuiti di quelli - scaciati dualli pessimi Eretici Transilvani, ma comese a me di provederli di tutte le cose necessarie”, și se arată dispus a face orice pentru biserica romană pentru ca predicatorii eretici să fie opriți din a-și mai exercita sacerdoțiul⁵⁶. În același timp, evidențiind faptul că o dată cu izgonirea călugărilor iezuiți, au ajuns în Moldova și mulți tineri, fii de nobili, educați în școlile Societății din Transilvania, Brutti cere ajutor din partea nunțului de a fonda și în teritoriul moldovenesc *scole et seminari*⁵⁷.

La aceeași dată și prin aceeași trimiși, Bruti scria și provincialului iezuiților din Polonia, Ioan Paul Campana, cu noutăți optimiste despre progresul misiunii. Iezuiții vor predica în post prin satele ungurești și săsești, pentru a-i învăța să se spovedească și împărtășească. Ar fi necesar un episcop sufragant pentru a hirotonisii preoți prin sate, care sunt multe și au toate biserici, „ma saprà Vostra Paternità Reve renda quello dicono gli Padri, et quello habbiamo con eluso con il Padre Varsovitio quando fù quì, che in tutti gli modi bisogna un Vescovo, almeno suffraganeo, con autorità di poter consecrar preti”. Episcopul trebuie să primească o „pensie” de la Roma. Astfel, prin organizarea catolicismului din Moldova, se putea recupera teritorii pierdute precum era la acel moment Ardealul⁵⁸. Acest lucru îl vizase și Warszewicki într-un raport în timpul șederii sale în Moldova, „(...) se pare că se deschide cu ajutorul de sus o cale largă pentru propagarea religiei catolice, mai mult decât în Transilvania și în alte locuri ocupate de eretici”⁵⁹.

Totuși scrisoarea întârzie să apară, iar la 7 mai 1589, provincialul Campana scria generalului Acquaviva că încă așteaptă știri despre călugării trimiși în Moldova de Wujek⁶⁰, pe atunci superiorul misiunii

⁵⁶ Chiril Karlewskij, *op. cit.*, p. 199.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 196-199.

⁵⁹ *Călători străini*, vol. III, p. 549.

⁶⁰ *MAH*, vol. III, p. 416.

iezuite din Transilvania. Însă, o dată ajunși, cei cinci iezuiți, Valentino Lado⁶¹, Nicolae Kurtic⁶², Petru Uduoarhelines⁶³, Grigoriu Varaschi⁶⁴, și Ioan Mediomontanum, despre care menționează Kunig în raportul din 1590⁶⁵, au fost puși în grija lui Brutti și a domnului: „Bartholomaum Brutam Catholicum gratia plurina valentem apud Walachia Principem Petrum”, stabilindu-se încă din momentul sosirii în Cotnari⁶⁶.

Știri despre progresul misiunii după sosirea lor în Moldova le avem chiar de la Campana, provincialul din Polonia. La 20 august acesta scrie din nou lui Acquaviva (1581-1615) pentru a-l informa despre buna dispoziție a domnului, dar în special a comunității latine față de noii misionari care, maghiari fiind, comunicau mult mai ușor cu enoriașii catolici⁶⁷. Totuși, pe cât de entuziasmat părea provincialul din Polonia, pe atât de pesimist se arăta rectorul Wujek, care încă nu era convins de siguranța călugărilor în acele teritorii, mai ales că se zvonise despre alungarea domnului de pe tronul țării⁶⁸.

Însă, analizând mai departe documentele, pare că ceva nu se leagă. Dacă Campana și Brutti menționează de venirea a cinci iezuiți, în rapoartele ajunse la generalul Acquaviva se amintesc doar trei frați iezuiți și un frate laic⁶⁹. Și corespondența dintre Acquaviva, Campana și Wujek, consemnează tot patru, și doar raportul lui Ioan Künig din 1590 indica numele a cinci misionari. Diferența dintre cele trei texte constă în numele raportate generalului Acquaviva. Uduoarhelines și Varachius, despre care Künig menționează că ar fi venit în urma izgonirii lor din Transilvania, nu sunt raportate și nici amintite în celelalte două texte. Probabil, Varachius, datorită infirmității de care suferea⁷⁰, să se fi aflat doar în tranziție în Moldova, urmând a pleca cât de curând

⁶¹ Ladislao Lukas, *Catalogi perosarum et officiarum Provinciae Austria, S.I., vol. I, 1551-1600*, Editura Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1978, p. 427.

⁶² *Ibidem*, p. 464.

⁶³ Benda, *op. cit.*, p. 108.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ „Opidum Kotnar”, ARSI, *Hist. Soci.* 2. II, f. 728-729.

⁶⁷ MAH, p. 455.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 484.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Benda, *op. cit.*, p. 108.

în Polonia. Nici Uduarhelinus nu rămâne, acesta fugind la scurt timp din teritoriul de la est de Carpați. Așadar, scoțându-i-i pe aceștia din lista celor cinci, ne rămân doar doi călugări și un coadjutor. Cu unul în minus față de ce se raportase.

Însă, mergând și mai departe, observăm că unele documentele vorbesc și despre un Marcus Marckler, despre care Kunig nu face nici o referire, dar care ar fi venit în Moldova, în același timp cu cei sus menționați. Numele acestuia apare prima dată într-un raport din registrele provinciei iezuite din Polonia în 1590, menționat drept misionar în această țară alături de Künic, Rabb, Lado, Kurtic și Mediomontanum⁷¹. Cel mai sigur, acesta a ajuns în țara de la est de Carpați după trimiterea raportului scris de Kunig generaluli. La 11 iunie 1591, iezuitul Alfonso Carillo⁷² îl anunțase pe Acquaviva că îi rechemase în Transilvania pe Marckler și Mediomontanum⁷³, iar pe 17 iunie, același Carillo îi scrisese lui Campana că Marcus Marckler era deja așteptat în Cluj. Mai mult, Carillo chiar luase în considerare dizolvarea misiunii din Moldova datorită schimbărilor politice survenite⁷⁴. În cele din urmă, toate aceste date ne indică faptul că acest Markler a fost cel de-al cincilea iezuit venit în Moldova în urma izgonirii lor din Transilvania.

Stabilind deci cine erau cei cinci, obiectivul principal al noilor misionari, după cum am mai menționat, a fost organizarea catolicismului din Moldova în scopul recuperării Transilvaniei. Ceea ce s-a și întâmplat, șederea lor în spațiul de la est de Carpați fiind foarte scurtă. Primul care pleacă este Varachius,⁷⁵ iar pe 27 mai 1590, Valentino Lado scria din Făgăraș provincialului Campana, informându-l că, de sărbătoarea Sfinților Filip și Iacob, adică 3 mai, plecase din Moldova, în Transilvania, la cererea domnului Baltasar Bathory⁷⁶. Din aceeași scrisoare, dar și dintr-un raport scris de Künic în 1590,

⁷¹ ARSI *Polonia*, 7.II, f. 134.

⁷² Iezuitul Alfonso Carillo este cel care îl va acompania pe legatul papal, Alexandro Comuleo, în cea de-a doua misiune diplomatică, din 1593, cu scopul de a forma o ligă anti-otomană.

⁷³ MAH, vol. III, p. 611.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 643.

⁷⁵ Benda, *op. cit.*, p. 108.

⁷⁶ ARSI, *Fondo Gesuitico*, 648, N. 332.

aflăm că și Nicolae Kurtic, care venise în Moldova alături de Mediomontanum, s-a retras tot în Transilvania.

O epistolă trimisă de Campana generalului Acquaviva, din 3 iulie 1591, ne comunică faptul că în Moldova mai erau doar doi confrăți ai Societății. Și deși inițial am crezut că se referea cel mai sigur la Ioan König și maghiarul Gyulai Marton, deoarece registrele Provinciei nu oferă vreo informație în legătură cu retragerea lor, un document din arhiva Societății ne indică cu totul altceva. Se pare că, cei care rămân totuși în Moldova, deși au fost chemați în Transilvania⁷⁷, au fost Marcus Marckler, pe care în 1591 îl găsim drept superior al misiunii din Iași⁷⁸, și Ioan Mediomontanum⁷⁹. Totuși speranțele provincialului cu privire la continuitatea misiunii erau slabe⁸⁰.

Informații despre progresul misiunii iezuite începând cu anul 1590 le avem dintr-un raport anonim, trimis generalului sub numele *de Missio Moldavica et Transylvanica*, și apărut în *Annuae Literae*⁸¹ a provinciei⁸². Dacă până acum s-a crezut că Societatea lui Isus a activat doar în Iași, Roman și Cotnari, textul de față ne arată că ei ar fi lucrat și în Neamț⁸³. Această împărțire poate părea neobișnuită și contrar obiceiurilor ordinului care avea odinioară un singur sediu central de unde misionarii organizau excursii catehetice, la finalul cărora se întorceau mereu la domiciliu. Totuși, în cazul Moldovei, călugării au făcut această împărțire datorită unor motive practice pe care le-au detaliat ulterior în a doua parte a documentului, în opt puncte, prezentate congregației provinciale din 1590. În primul rând, inacti-

⁷⁷ MAH, vol. II, p. 611.

⁷⁸ ARSI, *Polonia* 43, f.7; MAH, vol. III, p. 606.

⁷⁹ ARSI, *Hist. Soc.* 79, f. 173.

⁸⁰ MAH, p. 643.

⁸¹ *Literae Annuae* se numără printre cele mai frecvente și conservate surse narrative provenite din arhiva ordinului religioase. Într-o structură care era mai mult sau mai puțin obligatorie, aceste rapoarte au descris activitățile iezuiților anual, cu scopul de a oferi informații înalților reprezentanți ai Ordinului din cadrul centrului provincial, precum și fraților din provincii și din Roma.

⁸² Cu siguranță acest raport a fost trimis de iezuitul Ioan König de Schonhofen. Într-un alt raport al acestuia, trimis la 25 aprilie 1590 generalului Acquaviva, König menționează că mai multe detalii despre desfășurarea misiunii din Moldova le va primi de provincialul Poloniei, pe care l-a informat el însuși. ARSI, *Fondo Gesuitico*, 650/B, nr. 513/3.

⁸³ *Ibidem*, p. 109.

vitătea care ar fi determinat concentrarea unui număr mare de misionari în același loc. De asemenea, sărăcia locuitorilor nu permitea sprijinirea unui mare număr de misionari în același timp și în același loc⁸⁴.

Același lucru, despre împărțirea teritorială a iezuiților din Moldova, mai apare menționat și într-o scrisoare trimisă de Campana generalului din 20 iunie 1589⁸⁵. Ce-l de-al treilea text, ajuns în provincia din Polonia, fără mandatar, dar cel mai sigur trimis de unul dintre iezuiții alungați din Transilvania, raportează situația Bisericii din Moldova, și mulțumește domnului și lui Brutti pentru călduroasa primire⁸⁶.

Deși majoritatea cercetătorilor români au ajuns la concluzia că din 1591, misiunea Societății lui Isus din Moldova a încetat, câteva documente ne oferă informații noi despre perioada de misiune a Companiei. O primă scrisoare, trimisă de nunțul Germanico Malaspina din 16 decembrie 1591, noului domn, Aron Vodă, readuce în discuție continuitatea misiunii iezuite din spațiul moldovenesc. Prin intermediul acestei epistole, prelatul îi recomandă bunăvoinței sale pe iezuiții din Moldova⁸⁷. Francesco Sachini, istoricul oficial al Societății la acea vreme, scria generalului Acquaviva în 1592 despre evenimentele din Moldova. În descrierea lui despre urcarea pe tron a noului domn, îi menționează și pe Marckler și Mediomontanum. Totuși cert este un lucru, pe 27 septembrie misiunea din Moldova încă exista după spusele lui Carillo⁸⁸. Nu mult după această dată, se retrage în Transilvania și Marcus Marckler, unde va sta până la moartea sa din martie 1595⁸⁹. Dintr-o altă scrisoare trimisă de Carillo generalului, aflăm că pe 13 decembrie sosește și Mediomontanum⁹⁰. După această

⁸⁴ ARSI, *Congregatione* 44, f. 115r.

⁸⁵ MAH, vol. III, p. 455. „In Moldavia; autem petunt hungaros operarios et non male res cedunt in quatuor residentiis dispersis, sed qui congregari simul octiduo possunt. Tamen si tabellarius ferret moram, a quo pecunia redemi hanc horam, plura de illis haberem quae scriberem. Sed nunc non permittor ...”.

⁸⁶ ARSI, *Cong.* 44, f. 115.

⁸⁷ Biblioteca Valliceliana, Roma, *Codex 18, L*, f. 19.

⁸⁸ MAH, vol. III, p. 833.

⁸⁹ ARSI, *Hist. Soc.* 43, f.205r.

⁹⁰ MAH, vol. III, p. 852.

dată, informații despre misiunea iezuită din Moldova începută în 1588 nu mai apar în arhivele Societății.

Efectele misiunii iezuite din timpul șederii lor în Moldova s-au putut observa doar în timpul domniei lui Petru Șchiopul, el fiind și cel mai important susținător și protector al Bisericii latine. După schimbările survenite pe tronul Moldovei, începând cu anul 1592, și urcarea pe scaunul țării a lui Aron Vodă, persecuțiile împotriva creștinilor catolici reîncep. Politica susținută de Aron Vodă a fost destinată, mai degrabă, protejării Reformei, prin restituirea proprietăților protestanților⁹¹.

Totuși, trebuie remarcat modul în care Societatea lui Isus a acționat în țara de la est de Carpați, evidențiind, în același timp, motivele pentru care această misiune a fost predestinată eșecului. În primul rând, deși a debutat precum orice altă misiune iezuită, asigurându-se mai întâi de toate de susținerea domnului, aceasta nu a apărut la inițiativa ordinului, ci a fost mai degrabă un plan politic, cu scopul de a introduce Moldova sub influența Poloniei. Pe de altă parte, atribuțiile călugărilor iezuiți au fost reduse încă din momentul sosirii, stabilindu-se clar teritoriile în care urmau să își desfășoare activitatea. Iar în ultimul rând, chiar dacă au primit ajutor financiar atât din partea lui vodă, cât și a lui Brutti, efectele misiunii lor nu au fost vizibile, eșecul lor reflectându-se în incapacitatea construirii unei școli, motivul principal pentru care au fost de fapt chemați în Moldova.

În cele din urmă, putem spune că instabilitatea politică a fost motivul principal pentru care misiunea iezuită a fost sortită eșecului. Deși susținuți de domn, cât și de provincialul din Polonia, teritoriul de la est de Carpați s-a dovedit a fi prea vulnerabil pentru Compania lui Isus, care, în momentele cele mai dificile, au fost nevoiți să se retragă din Moldova.

Bibliografie

Andreescu, Ștefan, „Inițiative secrete ale lui Petru Șchiopul”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol, Iași*, XX, Editura Academiei Republice Române, Iași, 1983, p. 425-427.

⁹¹ Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 201.

- Archivum Romanorum Societatis Iesu, *Austria* 20; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Congregationes 44; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Congregationes 94; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Fondo Gesuitico 648, N.332; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Fondo Gesuitico 650/B, N. 513; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Historia Societatis 2; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Historia Societatis 43; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Historia Societatis 79; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Polonia 43; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Polonia 7, II; Archivum Romanorum Societatis Iesu, Polonia 8.
- Benda, Kalman, coord., Gyozo Kenez, Gabriela Jaszay, Gyogy Istvan Toth, *Moldavi Csango-Magzar Okmanytar (1467-1706)*, vol. I, II, Institutum pro studiis Hungarorum, Budapesta, 1989.
- Biblioteca Valliceliana, Roma, *Codex* 18, L.
- Catalogi perosarum et officiarum Provinciae Austria, S.I.*, vol. I, 1551-1600, vol. coord. de Ladislao Lukas, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1978.
- Călători străini despre Țările Române*, vol. II, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, 1970; vol. III, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, 1971.
- Călători străini, supliment I*, vol. coord. de Ștefan Andreescu, Marian Coman, Alexandru Ciocîltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea și Tatiana Cojocaru, Academia Române, București, 2011.
- Crăciun, Maria, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
- Cucuteanu, Radu, *Contrareforma în Moldova, sfârșitul secolului XVI, începutul secolului XVII*, teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2017.
- Gorovei, Ștefan S., „Movileștii”, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. I, Editat de Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, Editura Sfânta mănăstire Sucevița, Mănăstirea Sucevița, 2006, p. 9-20.
- Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente provitoare la Istoria Românilor*, vol. III, partea I, București 1880; vol. XI, București, 1900.
- Karalevskij, Chiril, „Relațiunile dintre domnii români și Sfântul Scaun”, în *Revista Catolică*, Editura Academiei Române, București, 1913-1914, p. 187-205.
- Ladislao Lukas, *Catalogi perosarum et officiarum Provinciae Austria, S.I.*, vol. I, 1551-1600, Editura Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1978.
- Malcom, Noel, *Agenții imperiului, Cavaleri, corsari, iezuiti și spioni în Mediterana secolului al XVI-lea*, Editura Cetatea de Scaun, Suceava, 2019.
- O'Malley, John W., „How Humanistic is the Jesuit Tradition: From the 1599 Ratio Studiorum to Now” [Cât de umanistă este tradiția iezuită: de la *Ratio Studiorum* din 1599 până în prezent], în *Jesuit Education 21: Conference Proceedings on the Future of Jesuit Higher Education*, vol. ed. de Martin R. Tripole, St. Joseph's University Press, Philadelphia, 2000.

- Papacostea, Șerban, „Moldova în epoca Reformei. Contribuții la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea”, în *Studii. Revista de Istorie*, II, nr 4, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 55-78.
- Pilat, Liviu, *Comunități tăcute. Satele din comuna Săbăoani secolele XVII – XVIII*, Editura „Dumitru Mărtinaș” Bacău, 2002.
- Pochia, Hsia R., *Social Discipline in the Reformation in Central Europe 1550-1750* [Disciplina socială în Reforma în Centrul Europei], Routledge, Londra. 1989.
- Polgár, László, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus (1901-1980)*, vol. 2 – *Les pays. Europe*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1983.
- Popa, Aura-Lucia, „Activitatea misiunii iezuite din Cluj și Cluj-Mănăstur (1579-1588)”, în *Acta Musei Porolissensis*, vol. 13, nr. 1, Editura Porolissum, Zalău, 2000, p. 649-663.
- Theiner, Augustin, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, vol. III, Editura Typis Vaticanis, Roma, 1863.
- Veress, Anderi, *Documente privitoare la istoria: Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. Vol. II, Acte și scrisori*, Editura Cartea Românească, București, 1930; Vol. III, București, 1931; vol. IV, București, 1932.
- Załęski, Stanisław, *Jezuici w Polsce* [Iezuiții în Polonia], Tom. IV, Partea II, Kolegia i domy założone w pierwszej dobie rządów Zygmunta III 1588-1608, Wł. L. Anczyc, Cracovia, 1904.